

RAPORT PRELIMINAR ÎN LEGĂTURĂ CU SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE ȘI LUCRĂRILE DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE EXECUTATE ÎN COMPLEXUL DACO-ROMAN POROLISSUM ÎN ANII 1986—1987

În anii 1986—1987, în perioada cuprinsă între 20 iunie — 1 octombrie s-au desfășurat la Porolissum, în complexul daco-roman, săpături arheologice, lucrări de conservare și restaurare¹. Fig. 1. Lucrările de conservare și restaurare s-au prelungit până în lunile noiembrie—decembrie.

Săpături arheologice au fost executate la următoarele obiective din complex:

1. Fortificația de poartă situată pe d. Ferice (FH 3), în locul unde drumul roman intra (sau ieșea) din complex. 1986²—1987.
2. Castrul roman de pe vârful d. Pomet (A); *latus sinistrum* și *praetentura sinistra* (1986) și clădirea B 10 din *praetentura sinistra* (1987)
3. Amfiteatru (I); poarta de nord-vest; 1987.
4. Oraș — sectorul OL; clădirea situată la nord-vest de drum, în continuarea clădirilor OL 1—4; 1987
5. Oraș — sectorul O; cuptoare pentru ars ceramică situate pe panta de sud-est a d. Pomet; 1987.
6. Așezarea dacică de pe d. Măgura Moigradului; 1987

Lucrări de conservare au fost executate la următoarele obiective:

1. Fortificația de poartă (FH 3); colțurile de sud-est și sud-vest (1987); turnul de curtină și poarta (1986)
2. Castrul mare de pe vârful d. Pomet (A); zidurile clădirilor din *latus sinistrum* și *praetentura sinistra* (1986); clădirea B 10 (1987)
3. Amfiteatrul (I); poarta de nord-vest (1987)

Lucrări de restaurare s-au executat în anul 1987 la amfiteatru, poarta de sud-est și încăperile laterale.

¹ Săpăturile arheologice de la Moigrad sunt executate în mod obișnuit de un colectiv format din cercetători de la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca (N. Gudea, E. Chirilă) și muzeografi de la Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău (Al. V. Matei, I. Bajusz, D. Tamba); în anul 1986 însă din cauza lucrărilor de reorganizare a muzeului colectivul zăläuan nu a efectuat săpături arheologice; din anul 1987 a fost cooptat în colectivul de cercetare și Iancu Moțu, profesor de istorie de la Școala Generală nr. 4 din Cluj-Napoca; tot în anul 1987 a participat la săpăturile din așezarea de pe d. Măgura Moigradului, Cornelia Stoica, de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste din București.

² Date mai detaliate în legătură cu săpăturile din anul 1986 în acest punct vezi N. Gudea, *Contribuții la cunoașterea sistemului valal din Dacia romană. Vama de la Porolissum*, în *ActaMP*, 12, 1986, p. 175—181.

Toate celelalte ziduri sau construcții identificate parțial și dezvelite au fost reacoperite la încheierea săpăturilor, locul lor fiind marcat prin grămezi de piatră vopsite.

Expunem pe scurt săpăturile executate la Porolissum și rezultatele lor mai importante³.

1. FORTIFICAȚIA DE POARTĂ DE PE D. FERICE (FH 3)

În anul 1987 au fost executate secțiuni pentru precizarea planului construcției, în colțurile de sud-est și sud-vest. Au fost săpate cîte trei secțiuni, paralele și egale (10×2 m) peste fiecare colț; la sfîrșit, martorii dintre secțiuni (0,50 m) au fost dărîmați, ele finalizîndu-se în cîte o casetă (FH3 6— FH3 7: 7,50×10 m) care a dezvelit în întregime zona colțurilor.

Fortificația avea zidul de incintă rotunjit la colțuri, fără turnuri. Fig. 2. Raza teoretică a colțului rotunjit era de 9,00 m. În fața colțurilor nu există șanțuri de apărare, ceea ce confirmă constatările făcute prin secțiunile magistrale (FH3 1—FH3 2) executate în anul 1986. S-a stabilit astfel forma fortificației în partea sa dinspre orașul roman și s-a putut preciza mai bine poziția porții de pe latura de sud, săpată în anul 1986.

În cele două case de apărut material arheologic destul de numeros. El a ajuns aici în poziție secundară, fie transportat dinspre interiorul fortificației, fie adus de torenți dinspre zona locuită, aflată mai sus în pantă. Materialul arheologic constă din material de construcție din ceramică (cărămizi — foarte puține —, țigle și olane), vase ceramice de lux din import (TS), vase ceramice de lux locale (TSP) și vase glazurate, vase ceramice de uz comun (oale, străchini, uleioare, căni, mortaria, capace, etc.), obiecte din fier servind la construcții (cuie, piroane, scoabe, etc.), arme (vîrfuri de lance), unelte (lame de cuțit), diferite piese din fier (verigi, elemente de îmbinare, etc.) sau bronz (aplici), obiecte din piatră (pietre de inel), os (zar), sticlă (bucăți de geamuri și fragmente de vase). Un loc important ocupă în cadrul acestui material monetele (5 buc); cea mai timpurie este de la Traianus; cea mai tîrzie de la Gordianus III. Primele și ultimele monete indică și limitele generale ale vieții fortificației; între aceste limite se încadrează dealtfel și celelalte materiale databile: vasele de import (TS), vasele de lux locale (TSP), podoabele din bronz, opaițele, etc.

Pe baza datelor cunoscute acum ca urmare a cercetărilor arheologice și descoperirilor epigrafice am putut stabili că obiectivul numit de noi fortificație de poartă reprezintă de fapt un punct vamal (*statio portorii*)⁴. Poziția obiectivului în cadrul complexului, așezarea sa în raport cu drumul roman care intra în complex, prezența inscripțiilor ridicate de sclavii vameși și dedicate către Genius-ul vămilor în numele procuratorilor imperiali ai circumscripției vamale (de care aparținea Porolissum), numărul mare de instrumente de scris, numeroasele monete (foarte variate ca origine și valoare) contribuie la confirmarea acestei destinații a clădirii.

Descoperirea punctului de vamă de la Porolissum constituie o premieră în arheologia epocii romane nu numai la noi, ci și în toată partea de Imperiu Roman care făcea parte din circumscripția vamală Illyricum. Cercetarea în continuare a acestui punct, precizarea unor detalii în legătură cu fazele de construcție, stabilirea exactă a modului de locuire în interior, a garnizoanei care a sta-

³ La raportul privind săpăturile din anul 1987 vom adăuga un succint raport privind săpăturile din castru din anul, 1986.

⁴ Vezi și nota 2; o comunicare în legătură cu rezultatele descoperirilor din anul 1986 la fortificația de poartă (și în special cele epigrafice) a fost prezentată de N. Gudea la cel de al XI-lea Congres Internațional de Epigrafie Greacă și Latină, care a avut loc la Sofia în august-septembrie 1987; titlul comunicării a fost: „Contribuții epigrafice și arheologice la cunoașterea sistemului vamal al Daciei romane” (în limba germană).

ționat aici ar putea furniza date importante în legătură cu istoria economică a Daciei Porolissensis în special, dar și cu organizarea sistemului vamal al provinciilor dacice în general. Cîteva din inscripțiile descoperite mai demult la Porolissum⁵ sau în alte părți ale provinciilor dacice pot și vor putea fi reinterpretate în legătură cu noile date obținute aici.

NICOLAE GUDEA — IANCU MOȚU

2. CASTRUL ROMAN DE PE VÎRFUL D. POMET (A). Fig. 3; 4.

În anul 1966 în *latus praetorii sinistrum* au fost executate următoarele secțiuni, toate menite să clarifice planul (general) și dispunerea construcțiilor aflate în această parte a castrului. Fig. 4

— secțiunea S 87; 35 × 1,50 m; orientată nord est—sud vest; peste latura de sud-est a clădirii C 4; la 21 m spre nord-vest de *principia*

— secțiunea S 88; 36 × 1,50 m; orientată nord est — sud vest; la 14 m spre nord-vest de S 87; peste mijlocul clădirii C 4

— secțiunea S 89; 35 × 1,50 m; orientată nord est — sud vest; la 13,50 m spre nord-vest de S 88; peste marginea de nord-vest a clădirii C 4

— secțiunea S 90; 37 × 1,50 m; orientată nord est — sud vest; la 9, 00 m spre nord-vest de S 89; peste marginea de sud-est a clădirii (grupului de clădiri) C 5—7

— secțiunea S 91; 38 × 1,50 m; orientată nord-est — sud vest; la 22 m spre nord-est de S 90; peste marginea de nord-vest a grupului de clădiri C 5—7

Secțiunile S 87—88—89 au lămurit în bună parte planul clădirii C 4; s-a putut stabili că are plan patrat; dimensiuni 28 × 34 m (în partea exterioară); laturile lungi orientate sud est — nord vest, paralele cu *via principalis*; grosimea zidurilor clădirii este 0,90—1,00 m; clădirea are pe toate laturile încăperi; lățimea lor (în partea exterioară) este de 6,00 m. Pe latura de nord-est, spre *via principalis*, au fost identificate 9 încăperi avînd lungimi diferite; zidurile dintre ele sunt mai subțiri: 0,50—0,60 m. Pe latura opusă nu s-a putut stabili numărul încăperilor. Pe latura de sud-est au fost identificate patru încăperi, iar pe latură opusă alte patru, simetric dispuse. În mijloc clădirea avea o curte: 7,50 × 16,50 m; delimitată de un zid cu grosimea de 0,50—0,60 m; de la zidul interior al încăperilor pînă la zidul care înconjură curtea spațiul era acoperit. Curtea era neacoperită.

Planul clădirii C 4 este foarte asemănător cu al clădirii C 2, din *latus praetorii dextrum*⁶, despre care am afirmat că ar putea fi un *praetorium*. În stadiul actual al cercetărilor este dificil de apreciat dacă și această clădire (C 4) era tot un *praetorium* sau avea altă destinație. Judecînd după faptul că în încăperile de pe latura de nord-vest am găsit foarte multe arme din fier, elemente de la cîmăși de zale, precum și foarte multe vîrfuri de săgeți din os, am putea presupune că această construcție a funcționat ca atelier de produs sau reparat arme (*fabrica*?).

Planul clădirii C 4, descris mai sus, reprezintă faza ei cu zid de piatră, care pare a fi fost construită pe la mijlocul secolului II e.n. În secțiuni însă (inclusiv în cele săpate în anul 1984. S 84 și S 85) au apărut urme care indică existența unei faze mai timpurii: o clădire cu plan similar, dar cu pereți din chirpic. Planul ei nu poate fi reconstituit încă numai pe baza săpăturilor executate pînă la această dată.

Materialul arheologic este foarte bogat. Am menționa mai întîi materialul de construcție din ceramică (cărămizi, olane, țigle) și fier (piroane, scoabe, man-

⁵ Ne referim aici la cîteva inscripții de la Porolissum în care apar atestați sclavi (*Dacia*, 7—8, 1937—1940, p. 323, nr. 1, 325, nr. 5) care aparțineau fără îndoială aceluiași serviciu vamal.

⁶ N. Gudea, în *ActaMP*, 10, 1986, p. 121, fig. 3, trebuie să subliniem că doar planul clădirii este asemănător cu al unui *praetorium* și că nu avem alte date care, să susțină această ipoteză.

șoane apărute în cantitate foarte mare, ceea ce este explicabil dacă ne gândim că avem trei clădiri. Urmează apoi vasele ceramice de lux (din import: terra sigillata sau locale), vasele obișnuite (de uz comun): oale, străchini, chiupuri, mortaria, câni, capace, ulcioare; de menționat prezența unor fragmente de vase lucrate cu mina. Numeroase sunt și obiectele din fier (arme, instrumente de scris, chei, unelte) sau din bronz (aplici, fibule, instrumente de scris, instrumente medicale, vase, chei, ace, inele agrafe), sau din os (mînere, plăsele, vîrfuri de săgeți).

În *praetentura sinistra* a fost executată o secțiune S 92 care a traversat toată această parte a castrului de la turnul de curtină nr. 2, pe latura de nord-est pînă la *via principalis*. Fig. 3. Ea era situată la 45 m spre nord-vest și respectiv la 70 m de zidul de nord-vest și de *via praetoria*. Datele obținute prin săparea acestei secțiuni au fost puține. Stratigrafia terenului a fost total răvășită în zona centrală și s-a păstrat relativ nederanjată numai în apropierea laturii de nord-est (cam 10 m) și în apropiere de *via principalis* (cam 20—25 m). În porțiunea centrală terenul a fost „spălat”, stratul de locuire dispărînd aproape în întregime. Au fost identificate urme, izolate, ale unor barăci cu pereți din chirpic, fără a se putea stabili planul și limitele lor; între m. 75—85—97 au apărut urmele unei clădiri cu zid. Nici planul acestei clădiri nu poate fi stabilit încă.

Material arheologic a apărut numai, sau mai ales, în zonele unde stratigrafia nu a fost complet deranjată. Au apărut fragmente de vase din import (TS), vase de lux locale (TSP), fragmente de la vase obișnuite (oale, străchini, chiupuri, câni, mortaria, capace, ulcioare). Au apărut și fragmente de vase lucrate cu mina. Numeroase sunt materialele din fier fie servind la construcții (piroane, scoabe), fie arme (vîrfuri de lănci, de sulițe, de săgeți), fie unelte și instrumente. Mai puține au fost obiectele din bronz fie ele podoabe (fibule, aplice, pandantive), fie instrumente (de scris, medicale, etc.). Au apărut numeroase monete, fapt care sugerează că în zonă au fost construcții de tip baracă destinate să adăpostească trupe. Am remarca doar faptul că, la capătul secțiunii, în prima baracă după *via sagularis*, a apărut chiar o pușculiță cu cîteva monete de bronz.

Din punct de vedere cronologic materialul databil indică o locuire de lungă durată, ceea ce dealtfel apare foarte natural într-o zonă unde au fost barăci-locuințe. Mai curioasă este prezența încăperilor cu zid de piatră și instalație de hipocaust situate în capătul spre *via principalis* al secțiunii.

În anul 1987 în *praetentura sinistra* a fost executată o secțiune (S 93) peste clădirea B 10, identificată în anul 1982⁷. Secțiunea a constat în 28 casete; lungimea ei era de 37,50 m, lățimea de 15 m; lungimea casetelor era de 5,00 m, lățimea de 3,50 m; lățimea marilor a fost de 0,50—0,75 m. După executarea casetelor clădirea a fost integral dezvelită prin dărîmarea marilor. Drept urmare au putut fi făcute o serie de observații cu caracter tehnic (sistem de construcție, arhitectură, etc.). Materialul arheologic apărut în interiorul clădirii și în afara ei permite deasemenea o serie de observații cu caracter arheologic, istoric. În același timp însă dezvelirea construcției, determinarea ei ridică cîteva probleme la care nu s-a putut răspunde încă.

Clădirea B 10 este situată, așa cum spuneam, în *praetentura sinistra* la distanța de 47 m de zidul de incintă de pe latura de nord-est, la 54 m de *via principalis* (sinistra), la cca 6,00 m de *via praetoria* și la 60 m de zidul de incintă de pe latura de nord-vest. Fig. 3. Ea se afla la 26 m de baraca B 11, spre nord-est, și la 2,50 m de baraca B 9, spre sud-vest.

Este o construcție cu zid, reprezentînd o cisternă de apă; plan patrat; laturile lungi sunt orientate nord-est sud vest; dimensiuni în partea exterioară 31,50×9,60 m (fără contraforți); în partea interioară măsoară 27×6,00—6,40 m; capătul de nord-vest al clădirii a fost așezat pe stîncă nativă, aceasta fiind parțial înglobată în ziduri. Fig. 5. Adîncimea fundului, de la nivelul la care se păstrează zidurile, era de 2,00—2,50 m; de la nivelul la care au fost curățite zidurile,

⁷ N. Gudea — E. Chirilă, în *ActaMP*, 7, 1983, p. p. 126, fig. 5; scriam atunci că într-o primă fază „clădirea a servit probabil ca magazie”, afirmație evident determinată de necunoașterea sistemului de construcție a cisternelor romane. Putem afirma acum că ambele ziduri (cel exterior și interior) au fost construite simultan pentru una și aceeași construcție: rezervorul pentru apă.

adâncimea era de 2,00 în capătul de sud-est și 1,70 în capătul de nord-vest. Construcția era adâncită în pământ; 1,30 de la nivelul temeliei zidului exterior, în capătul de sud-est și 1,00 de la același nivel în capătul de nord-vest. Fundul cisternei era deci înclinat spre *via praetoria*.

Zidul exterior din piatră de carieră s-a păstrat pînă la înălțimea de 0,80—1,00, deasupra nivelului temeliei, deci și a nivelului de călcare din jurul clădirii. Excepție fac trei porțiuni unde el a fost scos pînă la nivelul temeliei ba chiar și mai jos: a. pe latura de nord-est în dreptul contrafortului nr. 4; b. pe latura de nord-est de la contrafortul nr. 6 pînă la capăt; c. pe latura de sud-vest în dreptul contrafortului nr. 4. Vezi Fig. 5 profilele (porțiunile scoase marcate cu negru). Aceste porțiuni au fost distruse de către jefuitorii de piatră. Distrugerile au afectat și fața interioară, din cărămizi, a zidului, dar numai parțial; în zona centrală a pereților interiori, cărămizile au fost uneori scoase pînă aproape de fundul cisternei; pe laturile scurte distrugerea peretelui de cărămidă a fost mult mai redusă; în câteva porțiuni, și mai ales aproape de colțuri, cărămizile s-au păstrat uneori pînă sus (la limita părții păstrate a zidului). Uneori s-a păstrat și tencuiala originală, impermeabilă, cu care a fost acoperit peretele de cărămizi. Tencuiala, aceasta s-a păstrat în schimb întreagă pe tot fundul bazinului. În unele porțiuni ea a crăpat. În general, aici, suprafața ei a fost afectată de umezeală.

Sistemul de construcție al cisternei se prezintă în felul următor:

a. în partea exterioră a fost construit un zid din piatră de carieră prinsă cu mortar de culoare albă; grosimea zidului era de 0,80—0,90 m; temelia lui, era înaltă de 1,00—1,30 m, cu foarte puțin mai lată decît zidul propriu zis și avea pietrele prinse cu mortar. Ea se delimita de zidul propriu zis printr-un cant. Pe laturile lungi și pe latura scurtă de nord-vest, clădirea avea contraforți; lățimea lor era de 0,70—0,80 m și erau ieșiți în afară cu 0,75—0,80 m; distanța între ei era de 2,80—2,90 m pe laturile lungi și 2,65 pe latura scurtă de nord-vest. La capătul de nord al laturii de nord-est pe colț, a mai fost construit un contrafort suplimentar (2,10×2,80 m) care sprijinea atît latura respectivă cît și pe cea de nord-vest (împotriva alunecării de pe stîncă). Între contraforți se află, pe trei dintre laturi (excepție făcînd cea de nord-vest), aproximativ la mijlocul distanței dintre ei, ferestruici patrulete; acestea constituiau goluri în zidul exterior de la nivelul temeliei probabil pînă sus (la acoperiș (?); lățimea lor era de 0,45 m; înălțimea nu se poate preciza; pe laturile de sud-est și de nord-est aceste ferestruici au fost umplute; umplutura din pietre era prinsă cu mortar de culoare roșiatică (o nuanță mai deschisă decît mortarul zidului interior; vezi mai jos); pe latura de sud-vest ferestruicile au rămas deschise (libere). În dreptul ferestruicii nr. 2 de pe latura de nord-est, la înălțimea de 2,20—2,40 m de la fundul cisternei, respectiv la 0,90—1,00 m de la nivelul temeliei (în partea exterioră) a fost descoperită o țeavă de plumb încastrată în zid; țeava (și urmele locului ei în mortar, acolo unde lipsea plumbul) străbătea tot zidul (și cel interior de cărămidă și cel exterior de piatră); ea avea o înclinare dinspre interior spre exterior; diferența de înălțime între capetele ei era de 10 cm. Existența și poziția acestei țevi ne-a dus la presupunerea că ferestruica servea fie la distribuirea apei, fie la evacuarea ei în caz de depășire a unui anumit nivel în interior. Descoperirea mai multor fragmente de țevi de plumb în dărîmăturile clădirii justifică ipoteza. Probabil că în dreptul fiecărei ferestruici exista cîte o astfel de țeavă de distribuie (sau evacuare) a apei. Fig. 6.

b. în partea interioară, dar lipit de zidul exterior de piatră, se afla un zid (interior) din cărămidă sfărîmată, piatră măruntă, toate prinse între ele printr-un mortar de culoare roșie-gălbui. Zidul se delimitează bine de cel exterior printr-o margine dreaptă; fața interioară (spre bazin) a acestui zid a fost construită din rînduri succesive de piatră măruntă și cărămizi; colțurile au fost construite numai din cărămizi. Cărămizile folosite sunt de două tipuri: cărămizi lungi speciale (37×15×5 cm) și cărămizi pentru stîlpi de hipocast (19×19×7 cm). Cărămizile lungi sunt folosite mai ales la colțuri și pe laturile scurte. Cărămizile mici au fost folosite mai ales pe rîndurile de nivelare de pe laturile lungi ale bazinului.

c. suprafața zidului interior a fost acoperită cu un strat de tencuială avînd grosimea de 0,03—0,05 m; culoarea tencuiei este roșiatică; între pereții laterali și fund a fost făcut, tot din tencuială, un taluz, lat de 10—15 cm, la bază; ten-

cuiala s-a păstrat bine spre baza pereților laterali pînă la înălțimea de 0,30—0,50 m; spre colțuri și la colțuri s-a păstrat pînă aproape sus (la limita la care s-a păstrat zidul); fundul a fost de asemenea tencuit în întregime; pe axa longitudinală a bazinului au fost identificate șapte baze de coloane, construite din cărămizi; dimensiuni 100—110×60—65 cm; cărămizile erau dispuse astfel: în rîndul de jos cărămidă de 65×65×7 cm; + două cărămizi de 43×27×7 cm așezate paralel; în rîndul de deasupra cărămizile erau de același fel, dar așezate transversal. S-au păstrat cîte două-trei rînduri de cărămizi la postamentele 1—3, 6—7; celelalte au fost distruse; aceste baze erau îmbrăcate și ele în tencuială. Poziția postamentelor pe axa lungă a bazinului era următoarea: perete de sud-est — P 1 = 2,75 m; distanța între postamente = 2,50 m; P V — peretele de nord-vest = 2,65 m. Probabil că postamentele susțineau stîlpii de sprijin ai acoperișului.

Clădirea era închisă deasupra cu un tavan cu acoperiș; acesta din urmă avea învelitoare cu țigle și olane; dovezi în acest sens sunt numeroasele fragmente de țigle și olane precum și cuiele, piroanele din fier (servind la construcție) găsite în stratul de dărîmăre.

Stratigrafia sugerează că pereții construcției au fost mult mai înalți decît nivelul păstrat al zidurilor. În cazul că pereții nu ar fi fost mai înalți decît nivelul țevilor de plumb (sau numai cu puțin mai sus decît acestea) înălțimea zidurilor ar fi fost cca 1,25—1,50 m mai sus decît nivelul de călcare. Stratul de dărîmăre din exteriorul clădirii și mai ales cel din interior (constînd mai ales din piatră dărîmată) a fost foarte gros permițîndu-ne să apreciem că zidul se ridica cu aproape 2,00/3,00 m mai sus decît nivelul țevilor de plumb. Deci zidul se ridica la 3—4,00 m de la nivelul temeliei.

Materialul arheologic poate fi împărțit în patru grupe: a. prima grupă este alcătuită din materiale care au aparținut clădirii B 10 și au rămas sub stratul de dărîmăre sau alcătuiau acest strat de dărîmăre. În această grupă intră aproape exclusiv numai materiale de construcție din piatră, ceramică (țigle, olane, cărămizi, etc.), din fier (piroane, scoabe, cuie, manșoane, etc.). Se mai adaugă materiale mărunte din ceramică, bronz și fier găsite chiar pe fundul bazinului și acoperite de stratul de tencuială. b. cea de a doua grupă de material arheologic o alcătuiesc obiectele care au ajuns în interiorul construcției în cursul procesului de dărîmăre. Acestea constituie cea mai mare parte a materialului arheologic. Unele par să fi fost aruncate în diferite faze ale dărîmării. Altele par să fi fost antrenate din exterior. c. cea de a treia grupă o alcătuiesc materialele arheologice găsite în afara clădirii pe un spațiu lat de 3,00 m în jurul ei. Dacă prezența fragmentelor ceramice în acest spațiu s-ar mai putea explica, pentru obiectele de os prelucrat, pentru fragmentele de vase de sticlă este mai greu să găsim o explicație. d. cea de a patra grupă a materialului arheologic constă în obiecte găsite pe latura de sud-vest a clădirii, în porțiunea dintre contraforții 3—4 unde a fost construită o mică încăpăre din cărămidă cu aspect de cuptor.

Teoretic într-un rezervor de apă ruinat nu ar fi trebuit să găsim material arheologic în afara celui provenit din dărîmarea clădirii ca atare. Eventual putem găsi, pe fundul bazinului, anumite obiecte aruncate în ultima lui fază de existență. Datorită faptului că o asemenea regulă nu este valabilă în cazul clădirii B 10 stabilirea caracterului materialelor aflate în interiorul clădirii a întîmpinat dificultăți. Numai materialele din grupa a patra pot fi determinate cu certitudine din punct de vedere al provenienței.

Încăpărea (cuptor) a fost construită în spațiul dintre contraforții 3—4, în partea exterioară. Contrafortul nr. 3 constituie latura sa de sud-est; peretele rezervorului de la contrafort la ferestreică constituie latura de nord-est; celelalte două laturi au fost construite din cărămizi și pietre prinse cu mortar de culoare roșiată; grosimea zidului era 0,25—0,30 m; dimensiuni în partea exterioară 1,15×1,10 m; cele mai multe cărămizi erau de tipul 19×10×7 cm; s-au păstrat cinci rînduri de cărămizi prinse cu mortar pe latura de nord-vest și sud-vest; pe această ultimă latură încăpărea avea o deschidere largă de 0,30—0,35 m amenajată din cărămizi și pietre prinse cu mortar; interiorul încăperii, avînd o pardoseală de lut ars, consta mai ales din cenușă, pămînt cenușos cu mult material arheologic; peste acest strat exista o dărîmătură constînd din cărămizi, pietre mărunte și mult mortar provenind probabil de la o boltă. Pereții exteriori ai clădirii au fost așezați peste un strat de locuire anterior (nivelat) avînd grosimea de 0,30 m.

Peste acest strat au fost așezate în zidurile de piatră ale barăcii B 9 cel de nord-est, situat la 2,50 m de zidul de sud-vest al clădirii B 10. Zidurile încăperii (cuptor) sunt deci foarte slabe cu aspect tîrziu. Nu știm încă dacă un rezervor de apă cerea existența unui cuptor lipit de peretele său. De aceea presupunem că acest cuptor a fost construit la o dată cînd rezervorul nu mai funcționa (ca rezervor), probabil după mijlocul secolului III e.n. sau chiar după 275 (?).

Materialul arheologic scos la iveală prin dezvelirea clădirii B 10 cuprinde aproape toate categoriile cunoscute dintr-o mare așezare romană: materiale de construcție din ceramică (cărămizi, țigle, olane), multe țevi pentru conducte, din ceramică, vase ceramice de import (TS, amfore), vase locale de lux (TSP, glazurate), vase de uz comun (oale, străchini, farfurii, ulcioare, căni, etc.), piese ceramice (statuete, opaițe, creuzete, discuri de joc, etc.). Trebuie să semnalăm aici descoperirea unor țigle cu ștampilele legiunilor III Gallica, VII Gemina Felix, a cohortelor I Augusta Ituraeorum, I Ulpia Brittonum, III Dacorum (?). Numeroase sunt și țiglele cu urme de labele de animale sau cele pe care s-au incizat felurite semne sau texte. Materialele din fier sunt de asemenea numeroase: piese pentru construcții (piroane, scoabe, manșoane), arme, instrumente medicale, unelte, piese diferite. Materialele din bronz sunt și ele prezente în cantitate destul de mare (arme, instrumente medicale, unelte, piese de podoabă fibule, aplici, pandantive, inele). Sunt și obiecte din plumb (țevi de conducte), din sticlă (fragmente de vase, plăci de geam, mărgăre, zgură), din piatră (rîșnițe, pisaloage, vase, plăcuțe pentru preparat alifii). Între obiectele din piatră trebuie menționat un mic altar votiv găsit în apropierea contrafortului nr. 3 pe latura de sud-vest aproape de suprafață (deci în partea superioară a stratului de dărmare. Text: IVPP(teri) M(aximo) / MABIDAS HVTRI / V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito). Prescrutarea numelui zeului Jupiter sub forma IVPP (ceea ce ar implica forma greșită de dativ Iuppiteri în loc de Iovi) este cu totul insolită și necunoscută pînă acum; ea este desigur în legătură cu numele oriental al dedicantului (sau executantului) care nu vorbea corect limba latină. Fig. 7. Fenomenul nu este izolat pentru orientalii din imperiu: în monetăriile oficiale orientale din Imperiu apar, în secolul III e.n., forme greșite în legende ale monetelor datorită tocmai unei cunoașteri insuficiente a limbii latine (cf. R.A.G. Carson, *BMC*, VI, London, 1976, p. 24; W. Kubitschek, *Der Rückgang des Lateinischen im Osten des Römischen Reiches*, în *Monatsblatt des Numismatischen Gesellschaft in Wien*, 236, 1903, p. 31—34). Materiale din os prelucrat: discuri pentru joc, ace de cusut, ace de păr, plăsele pentru mînere de cuțit, plăcuțe de os de la arc, etc. În interiorul clădirii și în jurul ei au fost găsite 19 monete. Mai trebuie să remarcăm marea varietate a materialului ceramic servind la construcții, care cuprinde toate felurile de cărămizi (bipedale, pedale, cărămizi pentru hypocaust, cărămizi speciale pentru bazine, țigle, olane, conducte din lut ars de diferite forme și mărimi).

Materialele care permit datări sunt însă puține. Monetele se înșiruie de la începutul secolului II e.n. (Traianus) pînă după mijlocul secolului III e.n. (Traianus Decius); între aceste limite se încadrează și celelalte materiale: ceramică de import (TS) datează între mijlocul secolului II și mijlocul secolului III e.n.; ceramica locală de lux (TSP) datează mai ales de la începutul secolului III e.n.; opaițele datează între mijlocul secolului II și mijlocul secolului III e.n.; există însă opaițe care după formă ar putea fi datate și mai tîrziu; sunt însă și câteva obiecte care pot fi datate mai tîrziu: un ac de bronz cu cap poliedric pare a data în epoca de la sfîrșitul secolului III, chiar începutul secolului IV e.n.; un opaiț de bronz datează sigur din a doua jumătate a secolului III e.n.

Descoperirea cisternei în castrul de pe vîrfurile d. Pomet prezintă o importanță deosebită: ea arată cum se făcea aprovizionarea cu apă a trupelor care staționau aici și cum erau, probabil, alimentate cu apă clădirile situate mai jos, în pantă (*principia*, *praetoria*, *fabrica*, barăcile, etc.). Foarte interesant ni se pare faptul că nu am găsit urme de conductă de la bazin spre clădirile învecinate. Desigur au rămas nerezolvate câteva aspecte: a. cum era umplut acest rezervor a cărui capacitate era de cca. 800 mc ($27 \times 6 \times 5/6$ m)?; cum era ferită de alterare apa din el?; cum era distribuită apa, mai ales cea care se afla mai jos de nivelul țevelor de plumb, în condiții cînd nu s-a găsit nici un orificiu de evacuare sau alimentare?; cum era curățită, periodic, cisterna?

Probabil că prelucrarea materialului arheologic, analogiile cu alte cisterne de pe teritoriul Imperiului Roman vor lămuri aceste probleme. În mod sigur însă ele vor duce la crearea unei imagini mai clare despre construcția cercetată de noi.

NICOLAE GUDEA — EUGEN CHIRILĂ

3. *Amfiteatrul roman* situat pe a doua terasă a pantei de sud-vest a d. Poimet (I)

Peste capătul de nord-vest al construcției au fost executate patru casete: două la stînga și două la dreapta față de axul lung al amfiteatrului. Casetele au fost trasate la 0,50 m nord-vest de secțiunea S 4 (1985) după cum urmează: la sud-vest de axul lung casetele C 9 (5×5 m) și C 11 (5×5 m), iar la nord-est casetele C 10 (5×5 m) și C 12 (5×5 m), despărțite între ele de martori groși de 1,00 m. La sfîrșit martorii au fost dărîmați, creîndu-se o casetă de 11×11 m. Pe parcurs peretele sud-estic al casetei C 9 a fost împins cu încă 0,30 m spre sud-est. Fig. 8.

A fost identificată poarta (intrarea) nord vestică a amfiteatrului și parțial dezvelite cîte o încăpere pe fiecare parte a acestei intrări. Starea generală a zidurilor este bună; înălțimea păstrată este de cca 1,60 m de la solul virgin, respectiv cca. 1,00 m de la nivelul antic de călcare; grosimea generală a zidurilor este de 0,90 m, excepție făcînd zidul arenei dinspre nord-est, care, datorită plăcării lui în exterior cu blocuri fasonate de gresie, ajunge la grosimea de 1,20 m. Colțurile create de zidurile ce flanchează intrarea și de zidurile arenei sunt formate din blocuri cubice sau paralelipipedice de gresie. Fig. 9—10—11.

Intrarea are plan trapezoidal, cu baza mică spre arenă; deschiderea măsoară 4,30 m. Zidurile ce flanchează intrarea au lungimea de 9,25 (sud-vest), respectiv 9,50 m (nord-est) terminîndu-se în cîte un pînten cu lățimea de 1,60 m, respectiv 1,75 m; pîntenii pîtrînd înspre intrare 1,75 m, respectiv 1,60 m, îngustînd astfel deschizătura exterioară a porții la 4,60 m. Lungimea axei intrării este de 9,25 m. În zidurile care flanchează intrarea se văd urmele unor uși, cu lățimea de 0,90 m, situate la 4,20 m (sud-vest) și 4,75 m (nord-est) de colțurile dinspre arenă. Ușa dinspre nord-est a fost, la un moment dat, blocată cu zid de piatră (gros de 0,50 m), pe cînd ușa dinspre sud-vest a fost închisă cu zid numai în partea superioară, lăsîndu-se astfel jos o deschidere în zid de 0,90×0,60 m. Urme de uși se pot observa și în zidurile arenei la 3 m (sud-vest), respectiv la 2,20 m (nord-est) de colțuri. Ambele uși amintite au fost blocate cu ziduri de grosimea zidului arenei. Zidul dinspre nord-est al arenei a fost placat cu blocuri fasonate de gresie, groase de 0,30 m, zidul atingînd astfel lățimea de 1,20 m. Aceste blocuri, la rîndul lor astupă și ele ușa din această parte. Fig. 12.

La baza zidurilor arenei am identificat canalul de drenaj (deja cunoscut din cercetările anterioare), care însă de data aceasta se varsă într-o rigolă săpată în lut aproximativ pe centrul intrării, pornind de la pîntenul dinspre arenă, avînd o lățime medie de 2,50 m. Această rigolă a fost identificată și în S 4 (1985). Ea este umplută cu nisip și cărbune așezate în straturi. Pe spațiul porții am identificat și trei urme de stîlpi de lemn, două dispuse simetric la cca 20 cm de zidurile porții și la 3,00 m de colțuri, cu diametrul de 0,60 m, și una lângă pîntenul nord-estic, cu același diametru. Sunt săpate în lut, respectiv în roca dealului, pornind de la stratul antic de călcare. Urmele simetrice, în momentul identificării au fost goale, deci fără pămînt, pe o adîncime de 0,90 m, umplute cu pămînt scurs. Probabil sunt urmele unor stîlpi de lemn desființați prin tăiere. Partea îngropată în pămînt a rămas în continuare la locul ei, fiind acoperită apoi cu un strat de umplutură care a alcătuit nivelul de călcare. Acest strat bine tasat a protejat urma stîlpului, creîndu-se un gol prin putrezirea lentă a lemnului rămas în pămînt.

Pe cele două părți ale intrării au fost, parțial, identificate, cîte o încăpere, delimitată de această dată spre exterior de cîte un zid gros de 0,50 m, lipit de zidurile porții. Nivelul de călcare din încăperi a fost ridicat la nivelul din exteriorul construcției printr-un strat de umplutură gros de 0,80 m, pe cînd nivelul din spațiul porții coboară spre arenă cca 0,50 m. Suprafața cuprinsă în spațiul de cercetare este mai mare pentru încăperea din partea de sud-vest. Aici, la 3,30 m de colțul

interior dinspre arenă, este lipit de peretele intrării, perpendicular pe acesta, un zid de 0,50 m grosime, care după 1,00 m formează o absidă, surprinsă parțial în săpătură. Acest zid blochează parțial și golul rămas în zidul porții după ce ușa de aici a fost astupată pe jumătate, așa cum am arătat mai sus. În ambele încăperi am identificat câteva urme de stilpi.

La exteriorul construcției, de-a-lungul pintenului sud-vestic nivelul de călcare este format dintr-un strat de nisip bine tasat (eventual gresie măcinată de timp?) cu urma unui stilp de 0,50 m diametru. În această parte pintelul are, la nivelul de călcare, o bază ieșită cu cca 0,30 m spre spațiul porții. La pintelul din partea opusă se păstrează, sub nivelul de călcare, rămășițele altei baze. La exteriorul acestui pintel s-au găsit urmele a doi stilpi: unul pătrat de $0,35 \times 0,35$ m și unul rotund, cu diametrul de 0,60 m; urmele sunt și ele goale ca cele din zona porții și continuă într-o groapă alungită. Pe acest pintel s-au păstrat câteva blocuri de gresie fasonate, elemente căzute din bolta de deasupra intrării. Pentru faptul că poarta era boltită pledează și alte blocuri de gresie, căzute și găsite pe spațiul intrării, între cei doi pinteți. Poarta era acoperită, o bună parte din acoperișul din țigle și olane a fost găsit prăbușit în spațiul porții.

Prin această săpătură am reușit să surprindem mai multe faze de construcție ale clădirii. Primei faze îi aparțin urmele de stilpi din spațiul porții și, probabil, unele elemente de zidărie peste care s-a construit zidul de piatră, în anul 157 e.n., reprezentând a doua fază. La un moment dat poarta a suferit anumite modificări: au fost zidite ușile dinspre spațiul porții și spre arenă. O porțiune din partea superioară a zidului sud-vestic a fost refăcută. Probabil tot acum s-au așezat o serie de blocuri de gresie în fața zidului arenei (partea nord-estică). Și, în sfârșit, considerăm ca ziduri târzii cele care închid încăperile și cele ale absidei din partea sud-vestică.

Materialul arheologic este foarte bogat și variat. El poate fi împărțit în trei grupe: a. material care aparține porții propriu zise constând mai ales din materiale de construcție din ceramică (țigle, olane), piatră (fragmente arhitectonice) și fier (piroane, scoabe, etc.); b. materiale găsite în spațiul porții dar ajunse aici în poziție secundară; c. materiale din încăperile situate de-o parte și de alta a porții.

Materialul arheologic din spațiul porții și care aparține acestuia poate fi completat, în afară de cele menționate mai sus, cu piesele din fier servind la îmbinarea elementelor din lemn ale acoperișului (manșoane, scoabe mari, etc.) — Materialul aflat în spațiul porții în poziție secundară este foarte variat și numeros, neobișnuit de numeros pentru un spațiu care nu a fost locuit. El constă din fragmente de vase ceramice de import, vase de lux locale, vase de uz comun (aproape toate formele de vase cunoscute la Porolissum); materiale din fier: arme (virfuri de sulețe, de săgeți, călcie de lance), unelte (în special cuțite-lame), instrumente de scris, podoabe (fibule); materiale din bronz: podoabe (aplice, pandantive, fibule, ace de păr), instrumente (în special ace de cusut); materiale din os (ace de păr și ace de cusut); materiale din sticlă: fragmente de vase și de plăci de geam; pietre de inel gravate și negravate, mărgelile; s-au găsit 16 monete databile în general între sfârșitul secolului II și mijlocul secolului III e.n.

Interesant este faptul că între materialele provenind din spațiul porții sunt foarte multe fragmente de creuzete. Existența acestora nu se poate explica altfel, decât acceptând ipoteza că în apropiere sau chiar în acest spațiu acoperit a funcționat un atelier de turnat metale neferoase colorate (bronz, plumb, etc.). Pentru existența unui atelier în spațiul porții se opun însă rezultatele cercetării arheologice. Monetele apărute din aceeași zonă și adâncime se datează la începutul secolului III e.n.

Oasele de animale sunt foarte numeroase. Prezența lor sugerează că în timpul spectacolelor se consumau alimente, dar în același timp și posibilitatea ca o parte din acestea să provină din hrana animalelor sau de la animalele căzute în cursul luptelor în arenă. Determinarea acestor oase va lămuri în parte această problemă.

Identificarea și dezvelirea parțială a celei de a doua porți a amfiteatrului a îmbogățit esențial cunoștințele noastre despre această construcție. Se poate afirma acum cu certitudine că arena amfiteatrului de la Porolissum este în prezent cea mai mare din Dacia; se poate preciza mai bine relația dintre capacitatea amfitea-

trului și populația orașului; s-au putut determina mai multe etape de construcție în viața clădirii; prelucrarea materialului arheologic va aduce o contribuție importantă la cunoașterea vieții unei astfel de construcții și, în mod sigur, va aduce precizări cu caracter cronologic.

ISTVÁN BAJUSZ

5. ZONA DE SUD-EST A ORAȘULUI POROLISSUM — TERASA CU ATELIERELE DE OLĂRIE.

În campania anului 1987, au fost extinse cercetările arheologice în partea de sud-est a teritoriului *municipium*-ului roman Porolissum. Au fost sondate câteva zone și cercetată prin decopertare o mică suprafață aflată la limita spre est a întinsei terase ce se află amplasată spre est, sud-est la poalele înălțimii numite „Coasta Vii (Viei)”.

Această terasă bine nivelată încă din antichitate este situată în imediata apropiere a singurelor izvoare de apă din această parte a orașului, izvoare care mai curg și astăzi. De la aceste izvoare coboară apoi spre Valea Pomătului (Valea Jacului) câteva mici firicele de apă (pîrîiașe). Spre capătul de sud al terasei se află puternicele izvoare din punctul numit „Grajdurile Pometului”⁸, iar apoi la cca. 150 m. spre est de acest punct sînt izvoarele „La Halauă” din punctul „Sub Dealul Ciobenului”⁹. Pe această terasă, spre est la cca. 350 m. de „Dîmbul Ciobenului” imediat sub „Coasta Vii”, apare izvorul „Ciorgăul Zmăului”, de la care firul apei ce se scurge în pășune în pantă spre Valea Pometului (a Jacului) a format un mic pîrîiaș. De la „Ciorgăul Zmăului” spre sud, sud-est la cca. 150 m, la capătul terasei drepte imediat în panta ei, pe partea stîngă a firului de apă ce curge de la „Ciorgăul Zmăului”, a fost identificat și cercetat prin decopertare un cuptor pentru ars material tegular.

A fost trasată o casetă cu dimensiunile de 3,50×4,50 m. Stratigrafic în suprafața cercetată pînă la 0,15 m. adîncime se află un strat de pămînt de culoare gălbui-roșatic argilos. De la 0,20 m. adîncime încep straturile succesive de pămînt argilos care de la 0,50 m. adîncime se transformă în argile nisipoase parțial pietrificate. În acest strat de argile semipietrificate a fost construit cuptorul care are o formă rectangulară cu dimensiunile interioare de 2,80×2,30 m., avînd săpat în față în continuare canalul de alimentare care are lungimea de 1,50 m.

Cuptorul a fost construit din vîlătuci — cărămizi nearse bine lutuite apoi. Inițial a fost săpată în pămînt o groapă rectangulară cu dimensiunile de 2,80×2,30 m., avînd fundul la 1,55 m. adîncime. Pereții gropii (ai camerei de foc) și fundul ei au fost bine fățuiți (lipiți cu un amestec bine macerat de argilă) cu grosimea între 3—5 cm. Peretele (2,80 m.) transversal din fața canalului de alimentare a fost întărit prin zidirea lui, începînd de la 0,85 m. adîncime spre suprafață, cu cărămizi arse inițial la soare (vîlătuci). Ceilalți pereți laterali ai camerei de foc sînt doar tăiați în argila Pietroasă și bine lipiți cu lut macerat. În acest spațiu (2,80×2,30 m.) al camerei de foc au fost construite patru ziduri care constituie de fapt sprijinul

⁸ Acestea sînt cele mai puternice izvoare din zonă; în jurul lor au fost identificate urmele mai multor construcții romane (ateliere). Dintr-un astfel de atelier au fost scoase întîmplător la suprafață, în urmă cu cca. 50 de ani, trei opaițe de lut și un tipar de opaiț (negativul) pentru partea inferioară a opaițului.

Negativul poartă ștampila FORTIS (M.I.A.Z. CC. 291/1958). Toponimicul — Grajdurile Pomătului zona specificată astfel pe hîrțile topografice — corespunde în prezent cu toponimul „Casa Paznicului” — pe acel loc fiind amplasată izolat de restul satului gospodăria cetățeanului Deneș Petru — Jac, nr. 95, care este paznicul întregului complex arheologic Porolissum.

⁹ „Dîmbul Ciobenului” denumire care derivă de la cuvîntul „ciob” adică bucăți rupte de vase ceramice sparte, aici apărînd în pantele dîmbului spre izvoare foarte multe fragmente ceramice romane care au dus la acordarea acestei denumiri pentru întreaga suprafață de teren a zonei.

pentru podeaua pe care se clădeau materialele pentru ars din camera de ardere propriu-zisă. Dispuse transversal pe canalul de alimentare al focului cele patru ziduri cu grosimea de 0,35 m. sînt construite din aceeași vîlătuci-cărămizi crude nearse care au dimensiunile de cca. 28—32,5×18×7 cm. Între aceste ziduri și între ele și pereții laterali există un spațiu de cca. 0,20 m, prin care trecea focul (aerul supraîncălzit) spre camera de ardere propriu-zisă. În mijlocul camerei de foc pereții sînt întrerupți formînd un canal (un spațiu) unde se făcea focul. Zidurile se încălzeau pe porțiuni de: 75, 65, 60 și respectiv 52 cm, fiecare, formînd aici fiecare zid o boltă peste canal, boltă construită din aceeași vîlătuci. Înălțimea interioară a canalului de foc (de alimentare a focului) în dreptul bolților este de 1 m., iar din fundul cuptorului și pînă la baza platformei de ardere propriu-zisă sînt 1,30 m. S-a păstrat doar bolta celui de-al doilea zid de sprijin din fața canalului de alimentare, cuptorul avînd de suferit din cauza căutătorilor (jefuitoarelor) de cărămidă romană, care au distrus și platforma de ardere propriu-zisă și celelalte trei bolți de la restul zidurilor de sprijin. Canalul de alimentare al focului aflat în fața cuptorului are lățimea de 0,95 m. și lungimea de 1,50 m. Focarul, canalul unde se făcea focul propriu-zis în cuptor, sub bolțile zidurilor de sprijin, are lungimea de 2,30 m. fiind mai lat la intrare 0,75 m., iar la fundul cuptorului avînd 0,52 m. lățime. Zidurile de sprijin construite inițial din vîlătuci de lut nearși, pereții cuptorului, fundul lui și chiar canalul de alimentare în zona de la gura cuptorului au fost bine fățuiți — lutuți cu un strat de argilă omogen bine amestecat. Datorită arderilor repetate, vîlătucii — cărămizile și lutuiala propriu-zisă au căpătat o culoare roșie-vineție devenind extraordinar de duri și rezistenți fiind de fapt arși pînă la vitrifiere. Pe aceste ziduri cu bolți peste canalul focarului și pe pereții exteriori ai camerei de foc a cuptorului s-a sprijinit platforma pe care se clădeau materialele ce urmau să fie arse. Potrivit observațiilor de la fața locului, nu a fost descoperită nici o porțiune din respectiva platformă-podea a camerei de ardere, presupunem că datorită spațiilor relativ mici doar 20 cm, care erau între pereții de sprijin nu era necesară această platformă-podea. Materialele ce urmau să fie arse în acest cuptor (noi bănuim că este vorba de material tegular sau în orice caz de piese ceramice de dimensiuni mari), erau așezate direct pe zidurile de sprijin, lipsa „grătarului” facilitînd de fapt circulația mai bună a aerului supraîncălzit (a focului). Camera de ardere a materialelor supuse „coacerii”, apare imediat la suprafața terenului — modul, cum era acoperită (bolta cuptorului) — rămîne un fapt nelămurit. Bănuim că peste vasele — materialele tegulare ce erau clădite în camera de ardere se construiau pereți bine lustruți care erau distruși la fiecare descărcare a șarjei din cuptor. În jurul cuptorului în el sau în canalul de alimentare nu a fost descoperit nici un fragment ceramic. Fig. 13.

Cuptorul, primul descoperit pînă acum la Porolissum, aparține unui tip de cuptor cu o capacitate mare de încărcare. Două astfel de cuptoare au mai fost semnalate la Romula¹⁰. Amplasat în imediata apropiere a unui izvor, în jur fiind bogate depozite de argilă de bună calitate, acest cuptor și celelalte sesizate în vecinătatea lui fac parte din zona atelierelor orașului Porolissum. Fig. 14.

În „Dîmbul Ciobenului” a fost executată o mică casetă de control cu dimensiunile de 3×2 m., efectuată în chiar panta terenului. În acest loc a fost identificată o zonă ce reprezintă de fapt locul de eliminare și aruncare a resturilor de la cuptoarele ce ardeau vase de lut. Au fost recoltate multe fragmente de vase ceramice romane aparținînd în principal primei părți a sec. II e.n. Din această mică casetă, împreună cu materialul ceramic fragmentar, a apărut și un fragment de monedă de argint de la împăratul Hadrianus. Cercetările planificate în anul 1988 aici vor identifica sigur un cuptor pentru ars vase ceramice.

În punctul „Casa Paznicului”, deasupra terasei cu cuptoare de sub „Coasta VII” la capătul sudic al acesteia, la cca. 130 m, vest de sondașul din „Dîmbul Ciobenului” a fost identificată și cercetată o locuință — atelier de olărie, distrus în proporție de 85% de alunecările de teren. Atelierul avea o podea bine fățuită lucrată din vîlătuci iar pereții erau din chirpici. Un foc violent a distrus acest atelier-locuință, focul transformînd podeaua și chirpicul pereților în cărămizi foarte tari. Pe fundul locuinței pe lîngă un *mortarium* întreg și fragmente ceramice, a fost des-

¹⁰ G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 142, pl. LXXXII, 1, 2, cu bibliografia referitoare la acest tip de cuptoare.

coperit un *sestertius* de la împăratul Traian, care datează incendierea casei, casă ce nu a mai fost refăcută.

Cercetarea în continuare prin săpături arheologice sistematice a acestei zone a orașului roman, va scoate la lumină alte cuptoare pentru produs ceramică, completând astfel cu date importante cunoștințele noastre cu privire la viața economică a *municipium*-ului roman precum și cu privire la specificul producției de vase ceramice.

ALEXANDRU V. MATEI — DAN TAMBA

6. CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE MĂGURA MOIGRADULUI, CAMPANIA 1987.

Pe Măgura Moigradului au fost executate cercetări arheologice sistematice în anul 1958—1959¹¹ și în anul 1984¹². Pe Măgura Moigradului¹³ au fost descoperite în decursul timpului mai multe piese de argint — tezaure de podoabe și monede¹⁴ ce ilustrează bogăția și importanța acestei dave dacice.

Campania de cercetare a anului 1987 a avut drept scop continuarea dezvelirii suprafeței de teren aflată în prelungirea spre nord-vest a acestei C.5/1984 și la nord de peretele nordic al secțiunii S.1/1984, urmărindu-se identificarea și cercetarea altor gropi din cîmpul de gropi sesizat cu ocazia cercetărilor din anul 1984.

Au fost trasate două casete rectangulare C.6 și C.7 care au dimensiunile: 5×4 m. fiecare, cu un martor de 0,50 m. între ele, începînd din peretele nord-vestic al C.5/1984.

În întreaga suprafață cercetată au fost identificate 3 gropi și două vetre.

Stratigrafic terenul pînă la cca. 0,20 m. adîncime are o culoare neagră fără multe materiale arheologice, dar cele dislocate de vechile arături. Nu s-a putut surprinde un nivel de călcare foarte clar pentru epoca dacică. În suprafața cercetată au apărut pînă la 0,35—0,50 m. adîncime (în raport cu panta terenului), urmele de locuire din perioada neolitică. La cca. 0,55—0,60 m. adîncime apare roca sterilă de culoare maro-gălbuie. În caseta C.7 în colțul nordic pe o suprafață de 106×0,90 m. apare o platformă cu bucăți mari de chirpic de la o amenajare neolitică (buc. de 8×6×5 cm.), iar în aglomerarea de chirpic au apărut și fragmente ceramice neolitice. Pe suprafața ambelor casete au apărut, începînd de la cca. 0,30 m. adîncime, fragmente ceramice neolitice și sporadice fragmente ceramice dacice.

În caseta C.6 zona centrală m. 2,65—5 — a apărut un strat de cultură subțire între 0,37—0,47 m. adîncime aparținînd epocii neolitice. La adîncimea de 0,52 m. în capătul casetei C.6 spre martorul către C.7 au apărut: fragmente ceramice dacice, fragment de la o fructieră dacică lucrată la roată, fragmente de oase arse și un fragment mai mare cca. 10 cm, lungime de la un os ars, precum și mici bucăți de cărbune. Toate aceste materiale se concentrau pe o suprafață circulară cu dia-

¹¹ Pe platoul Măgurii Moigradului în anii 1958—1959, colectivul de cercetare condus de prof. Mihail Macrea a identificat 55 gropi care potrivit studiilor publicate în *Materiala*, 7, 1961, p. 361 sqq. și 8 1962, constituie o necropolă dacică de incinerare.

¹² Al. V. Matei, în *ActaMP*, 10, 1986, p. 126—128, cînd au fost identificate alte 29 gropi, 5 vetre și 2 cuptoare, gropi de același tip ca și cele descoperite în 1958—1959, identificate ca gropi rituale. Tot în această campanie, pe latura de vest a platoului au fost identificate urmele așezării dacice cu urmele șanțului și a palisadei de apărare ce înconjoară platoul, fiind identificată această așezare cu Porolissum-ul dacic pomenit de geograful antic Ptolemeu, în: *Indreptar Geografic*, III, 8, 1—4.

¹³ Măgura Moigradului este o formațiune geologică de origine vulcanică formată din rocă eruptivă, avînd înălțimea de 504 m. Această colină singularică nu are legături cu nici un deal din apropiere, avînd toate pantele formate abrupte iar platoul central neted — are dimensiunile de cca. 350 × 250 m.

¹⁴ Al. V. Matei în *ActaMP*, 3, 1979, p. 127 sq.

metrul de cca. 1 m. care la adâncimea de 0,50 m. nu i se putea surprinde conturul clar, pământul avînd aceeași culoare peste tot. La cca. 0,60 m. adîncime în această suprafață s-a putut surprinde conturul unei gropi circulare cu diametrul de 0,72 m. Groapa cilindrică avea fundul plat la adîncimea de 0,80 m. Pe fundul ei au apărut mici fragmente de chirpic și piatră, care parțial provin de la vatra aflată spre nord în imediata ei apropiere. Din groapă pe lîngă fragmente mici de oase arse au apărut cîteva oase mai mari nearse, precum și fragmente de la două fructiere dacice lucrate la roată și fragmente ceramice mici de la vase lucrate cu mina. Această groapă numerotată G.31 (continuuînd numerotarea gropilor din campania anului 1984) a tăiat o mică porțiune dintr-o vatră aflată lîngă ea spre nord. Această vatră are diametrul de 0,65 m. este adîncită, fundul ei este la 0,54 m. adîncime, vatra propriu-zisă bine lutuită netezită și arsă f. bine la roșu. Sub stratul de lutuală a acesteia de cca. 2—3 cm. grosime, a apărut un strat compact de fragmente ceramice dacice și bucăți mici de piatră care formau suportul vetrei, al suprafeței ei făcute. Acest strat forma de fapt baza pe care a fost realizată din lut vatra propriu-zisă. Vatra pare să fi fost intens folosită, căldura de la foc a înroșit pe cîteva cm. pământul de sub stratul de cioburi și piatră. Vatra aparține nivelului dacic de locuire al zonei, potrivit materialului ceramic pe care ea a fost construită. Vatra distrusă pe o mică porțiune de amenajarea (săparea) gropii G.31, se datează anterior gropii care o intersectează.

În colțul sud-estic al casei C.2 a apărut o vatră circulară cu diametrul de 0,95 m, ce avea fundul la adîncimea de 0,48 m. Această vatră diferă de cea identificată lîngă G.31, nu are postament făcut din piatră sau fragmente ceramice. După pereții ușor arcuiți spre interior pare să fie mai mult un cuptor săpat în pământ, fragmentele multe de pământ bine ars căzut din pereți și din boltă susțin această afirmație, ar putea aparține nivelului neolitic de locuire al zonei. Lîngă această vatră la marginea sud-estică a casei C.6 a apărut clar conturată la adîncimea de 0,50 m. urma unei gropi G.30 care are forma albiată (alungită) cu lungimea de 1,80 m. iar lățimea de 0,60 m. la capătul estic și de cca. 0,50 m. la capătul sudic. Această groapă ca formă este similară cu gropile nr. 8 și nr. 13 descoperite în campania anului 1984¹⁵, ea are fundul la cca. 0,80 m. adîncime în capătul vestic și la 0,75 m. în capătul estic. Din umplutura gropii (un pământ închis la culoare) au fost recuperate cîteva fragmente de oase nearse și mai multe fragmente foarte mici de oase arse, acestea fiind distribuite peste tot în groapă cu preponderență spre capătul ei. În capătul estic apare pe fundul gropii un fragment ceramic de la un vas dacic — tip borcan — lucrat cu mina, în rest au apărut doar cîteva mici fragmente ceramice atipice. La capătul nordic în afara gropii a fost descoperită o altă vatră care are fundul la 0,40 m. adîncime și diametrul de 0,50—0,52 m. avînd fața bine lutuită. Parțial această vatră și groapa G.30 au fost identificate în campania de cercetări din anul 1984 (vezi planul).

În caseta nr. 7 colțul sud-vestic lîngă G.31 la 0,65 m. adîncime s-a conturat clar groapa G.32. La adîncimea de 0,78 m. în groapă a apărut un strat de piatră de dimensiuni mai mici, printre pietre a apărut cărbune și urme de la rugul de ardere precum și oase arse și fragmente ceramice dacice, parte din pietre prezentau urme de fum și arsură. Groapa G.32 este cilindrică cu diametrul de 0,97 m. iar fundul plat la 1,40 m. adîncime. Pe fundul ei au apărut 4 bucăți de pietre mai mari dintre care două sînt mai afumate. La cca. 1,10 m. adîncime în groapă au apărut și fragmente ceramice lucrate la roată și cu mina. Oasele arse au apărut mai ales în stratul de la 0,80 la 1,10 m. adîncime împreună cu stratul de pietre și resturi de pământ ars, cărbune, resturi aruncate în groapă aduse de la locul de ardere.

Materialul arheologic descoperit în această campanie nu este prea bogat. Pe suprafața celor două case a fost descoperite două vîrfuri de săgeți din fier — la adîncimea de cca. 0,25 m., fără să se poată face vreo legătură directă cu gropile cercetate în acest an. Adîncimea mică la care au apărut ne face să credem că ele aparțin nivelului dacic de locuire a platoului fiind pierdute accidental. Materialul ceramic descoperit în cele 3 gropi este foarte fragmentar, el este lucrat atît cu mina cît și cu roata, nu se pot întregi vase. Acest material apare dispus în gropi mai ales pe la mijlocul lor spre fund, nu există o anumită regulă în dispunerea lor. Oasele arse și nearse apar pe toată adîncimea gropilor mai ales împreună cu res-

¹⁵ Vezi: *Acta MP*, 10, 1986, p. 146.

turile — pietre, cărbune, pământ negru cu urmă de arsură, fragmente ceramice ce au fost aduse de la locul de ardere (rug) și aruncate în groapă.

După cum arată și descoperirile din acest an, gropile aparțin după formă la două tipuri distincte: gropi circulare (cilindrice ușor lărgite spre fund) și gropi albiolate (alungite). Descoperirea în acest an a vetrei, în imediata apropiere a gropilor nr. 31 și 32 (vezi planul), care sigur aparțin nivelului dacic de locuire, vatră care are fundul la 0,54 m. adâncime, aduce completări dar ridică de fapt probleme legate de rolul acestor vetre în jurul acestor gropi rituale.

După analiza în laborator a oaselor culese din cele 3 gropi, toate oasele recoltate și cele arse și cele nearse aparțin animalelor și *nu sînt oase umane*. Prin urmare aceste gropi au un rol cultic legat probabil de anumite sărbători cu rol de îmbunare a zeului pămîntului sau un cult al fertilității pămîntului, cult în care vetrele își aveau menirea lor iar în gropi se depuneau simbolic resturile arse pe aceste vetre sau cuptoare.

Cercetarea celor 3 gropi din anul acesta și, în special recoltarea tuturor oaselor arse și nearse (cele care au rezistat operațiunii de prelevare) și analiza acestora în laborator, au adus date deosebit de importante cu privire la atribuirea acestor gropi. Analizele au dovedit că în aceste gropi nu sînt oase umane arse — deci nu poate fi vorba despre morminte de incinerare. Pe baza acestor analize considerăm cîmpul de gropi identificat în partea sud-estică a platoului Măgurii Moigradului — Porolissum-ul dacic aparținînd unui cult ctonian practicat de daci în această perioadă sec. I î.e.n. — I e.n.

Cercetările ce vor continua în această zonă vor aduce completări și lămuriri cu privire la modul de practicare a acestui cult, precum și la relația dintre aceste gropi și așezarea civilă identificată în partea vestică a acestui platou.

ALEXANDRU V. MATEI — CORNELIA STOICA

VORLÄUFIGER BERICHT HINSICHTLICH DER ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN UND DER KONSERVIERUNGS- UND RESTAURIERUNGSARBEITEN, DIE IM DAKISCH-RÖMISCHEN KOMPLEX VON POROLISSUM IN DEN JAHREN 1986—1987 DURCHGEFÜHRT WURDEN

(Zusammenfassung)

Die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen und der Konservierungs- und Restaurierungsarbeiten, die in Porolissum in den Jahren 1986—1987 durchgeführt wurden, werden hier kurz vorgestellt. Archäologische Ausgrabungen wurden in folgenden Punkten des Komplexes durchgeführt (Abb. 1):

1. Torfestung auf dem Fericeberg; 1986—1987; ein Zollpunkt wurde hier entdeckt und teilweise ausgegraben. Abb. 2.
2. Das Römerlager vom Gipfel des Pomätberges; 1986—1987; Abb. 3; *latus praetorii sinistrum*; 1986; Abb. 4; *praetentura sinistra*; 1986—1987; im letzten Teil des Römerlagers wurde eine Zisterne enthüllt. Abb. 5—7.
3. Das Amphitheater; 1987; das Nordwesttor wurde hier entdeckt und teilweise ausgegraben; Abb. 8—12.
4. Stadt — Abschnitt OL; man untersuchte das Gebiet zwischen den Gebäuden OL 6 und OL 7, wobei das letztere teilweise ausgegraben wurde (1987)
5. Stadt — Abschnitt O; hier wurden einigen Öfen zum Brennen der Keramik ausgegraben; 1987; Abb. 13—14.
6. Die dakische Siedlung von Măgura Moigradului (Moigrad Höhe).

In allen Fällen (außer den Öfen) führte man Konservierungsarbeiten durch. Am Amphitheater begannen die Restaurierungsarbeiten am Südosttor und an den Räumen, die links und rechts davon liegen.

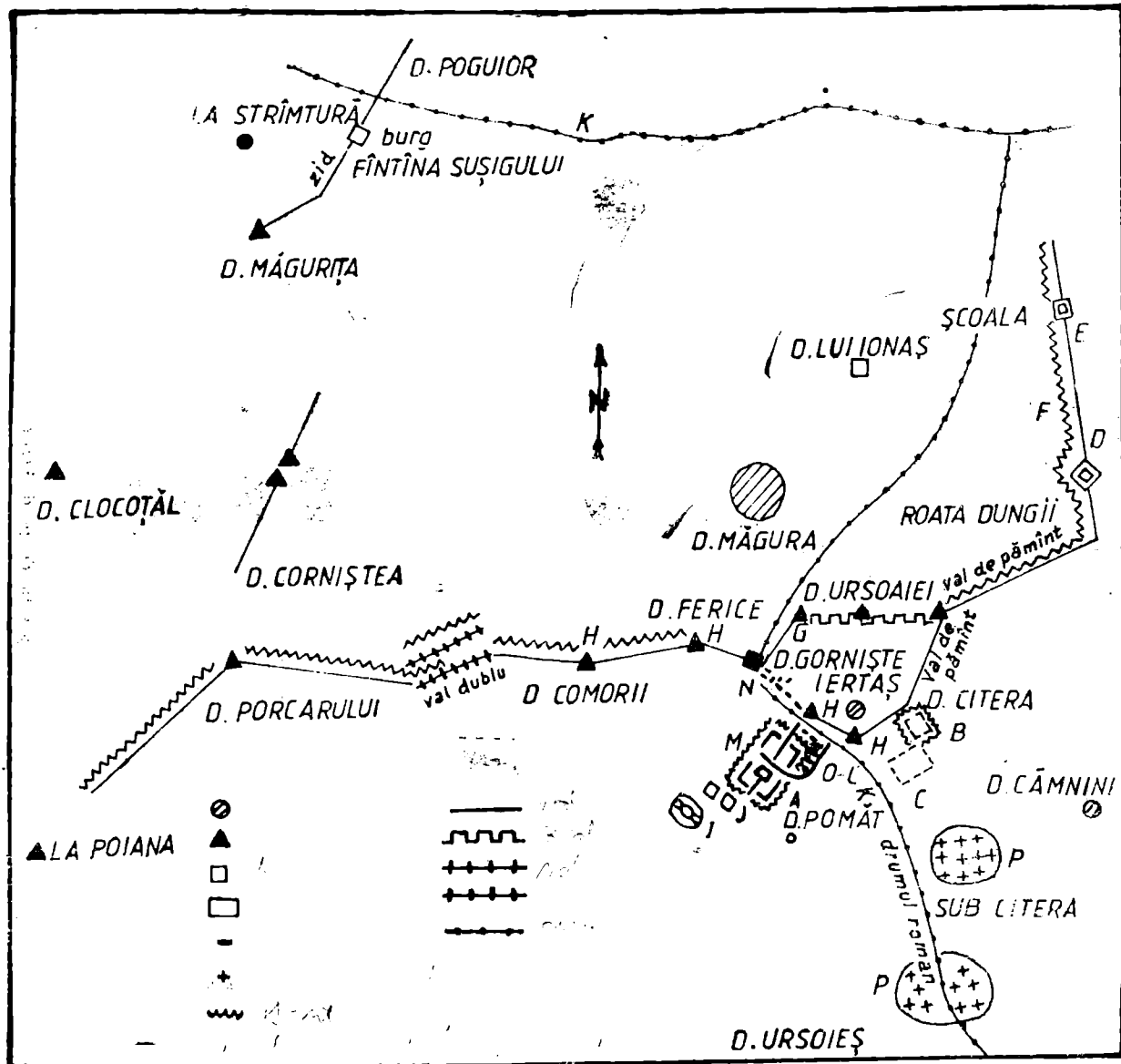

Fig. 1. Plan-schiță a complexului daco-roman Porolissum.

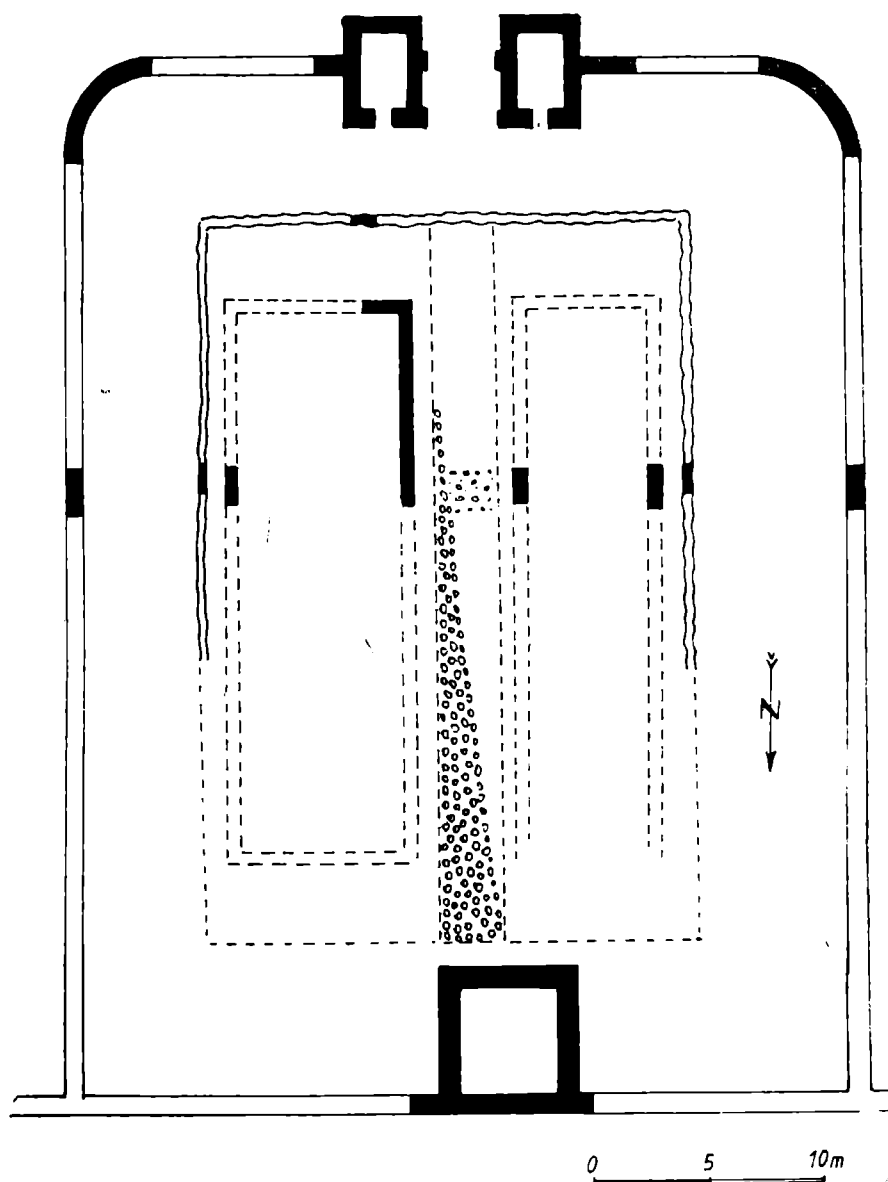

Fig. 2. Planul fortificației de poartă de pe d. Ferice.

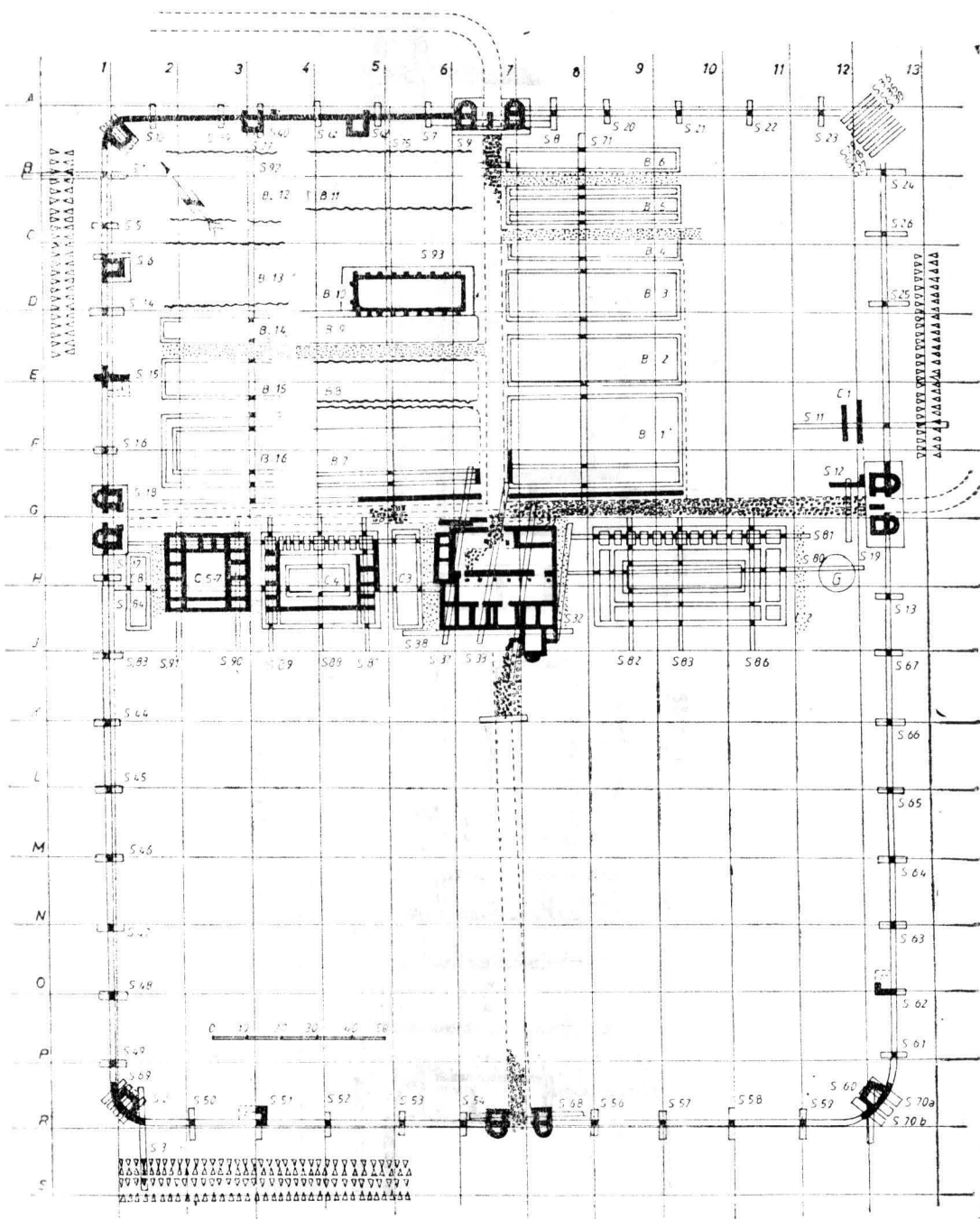

Fig. 3. Planul castrului de pe virful d. Pomăt.

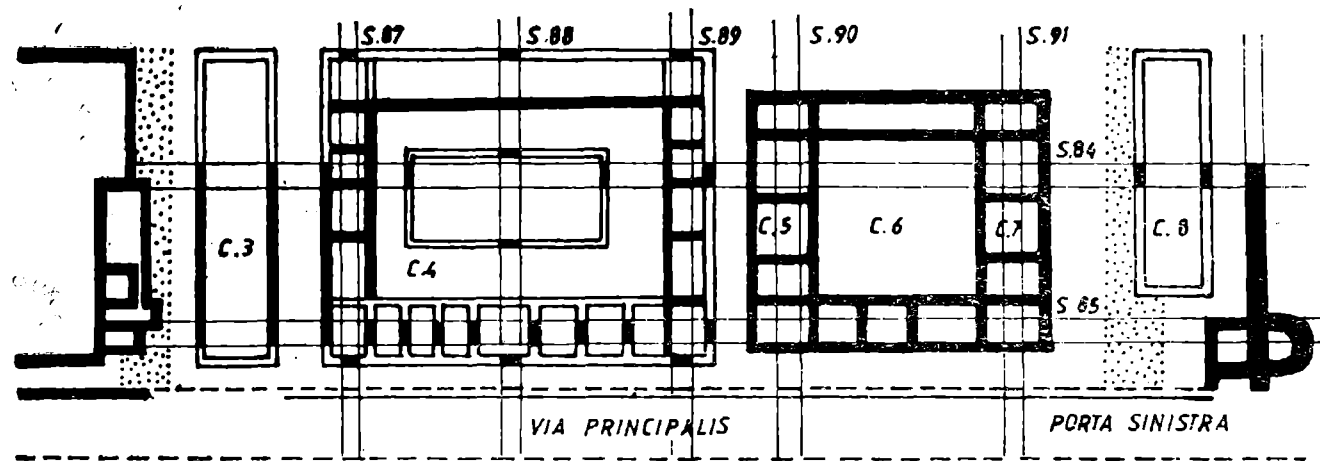

Fig. 4. Planul părții din castru numită latūs sinistrum (după săpăturile din anul 1986).

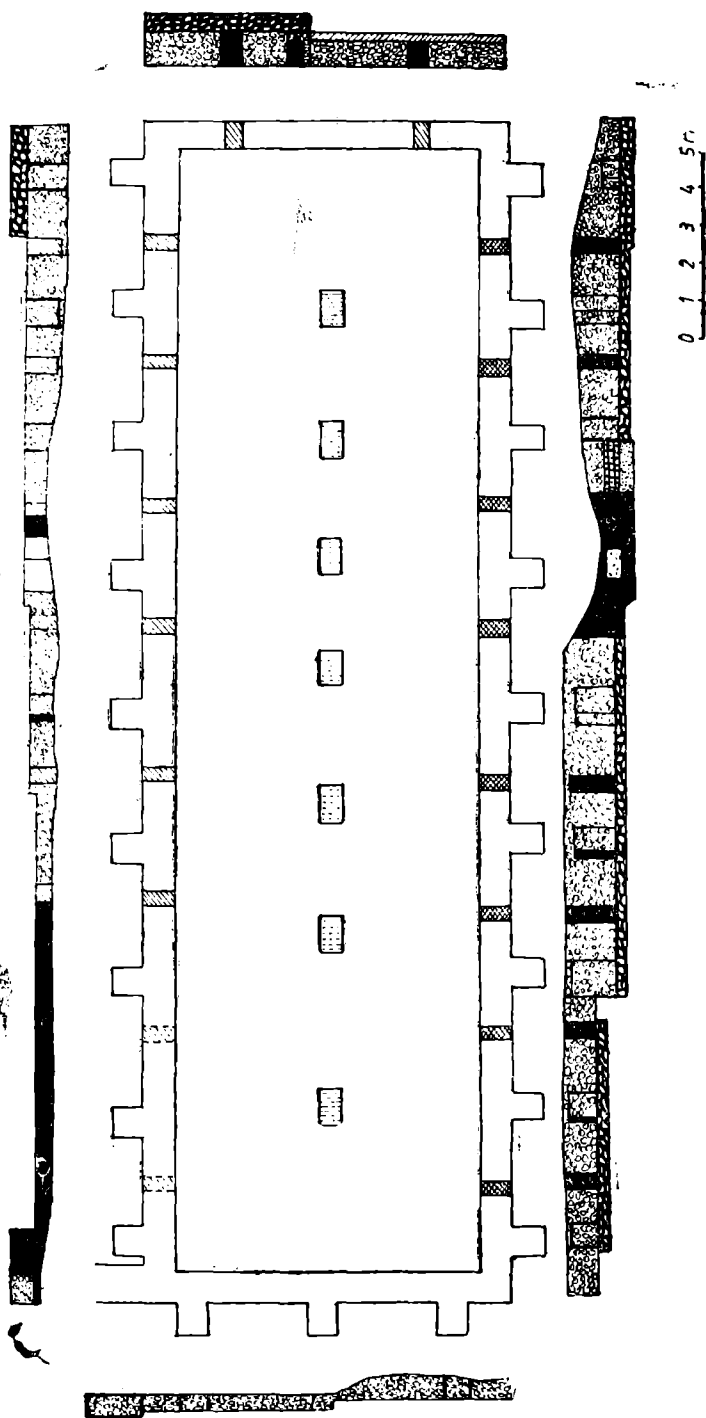

Fig. 5. Planul rezervorului pentru apă = clădirea B 10; profile laterale ale zidurilor

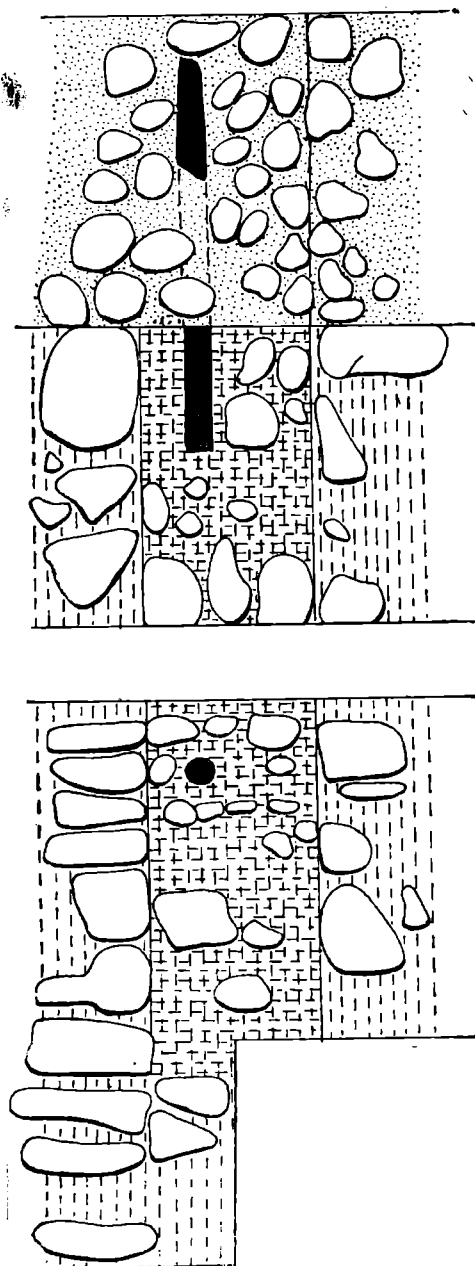

Fig. 6. Schiřă a ferestruicii în care s-a păstrat țeava de plumb.

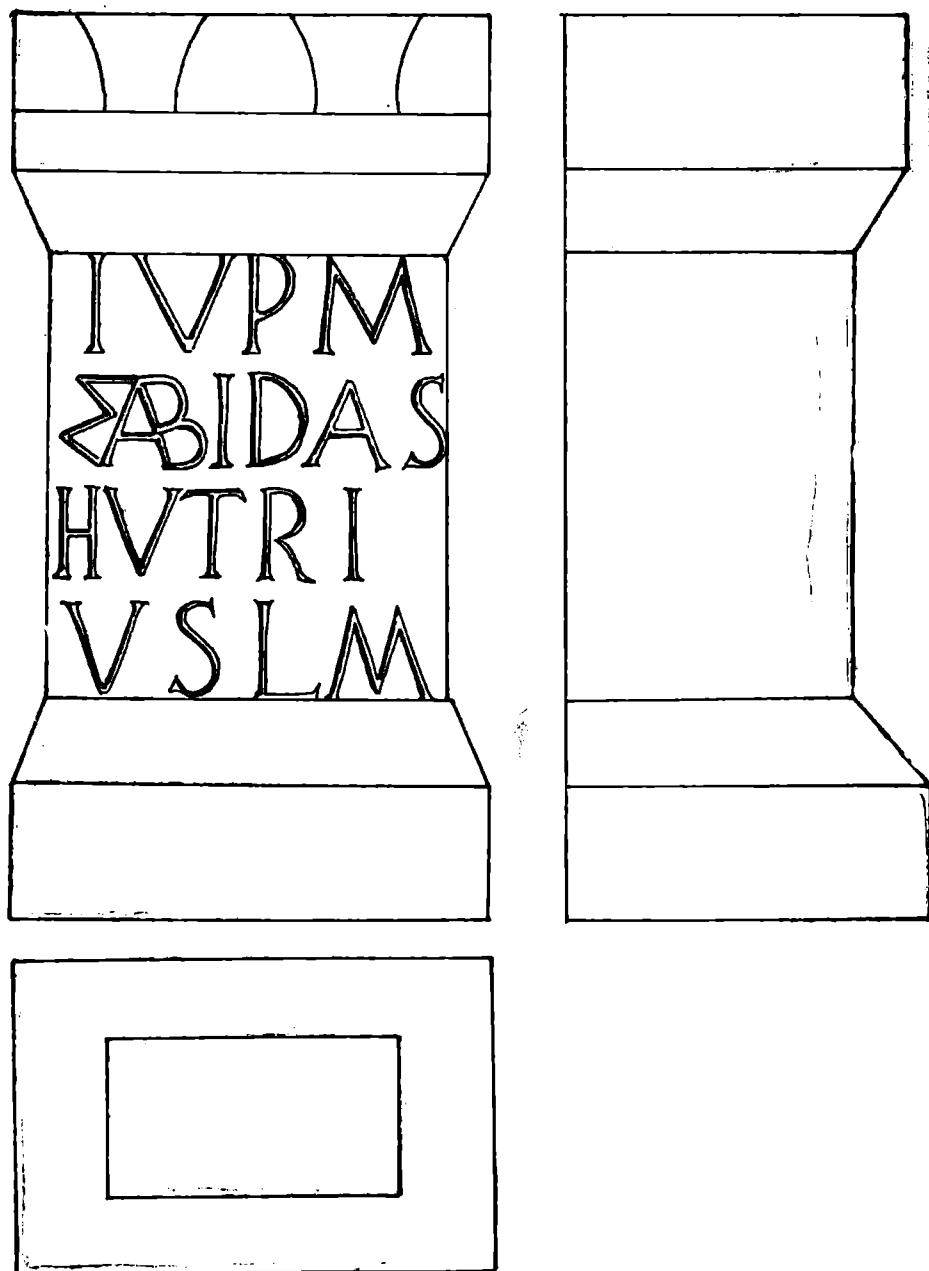

Fig. 7. Altar votiv închinat lui Iuppiter, găsit lângă rezervorul de apă.

Fig. 8. Casete peste poarta de Nord-Vest a amfiteatrului (foto).

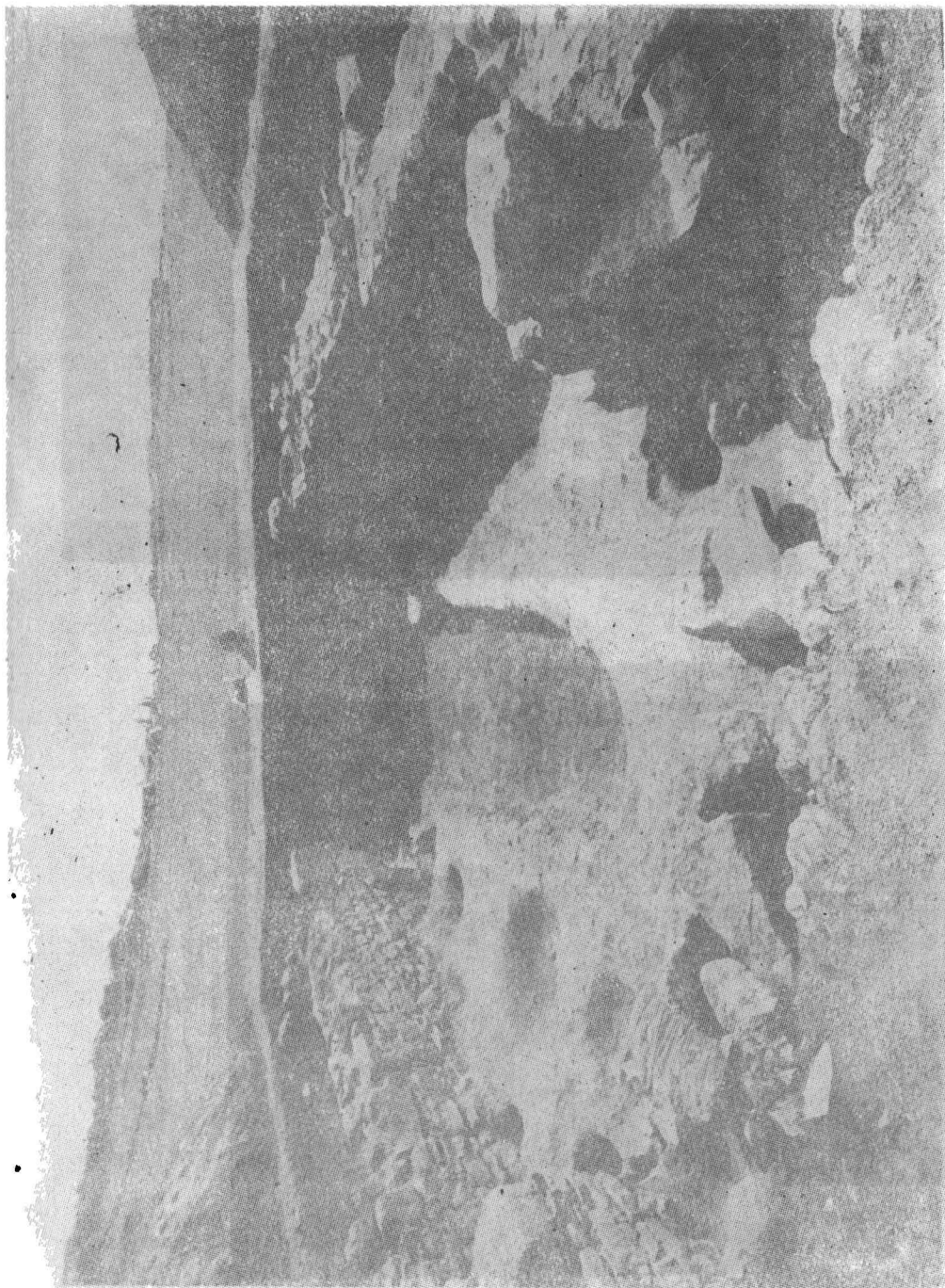
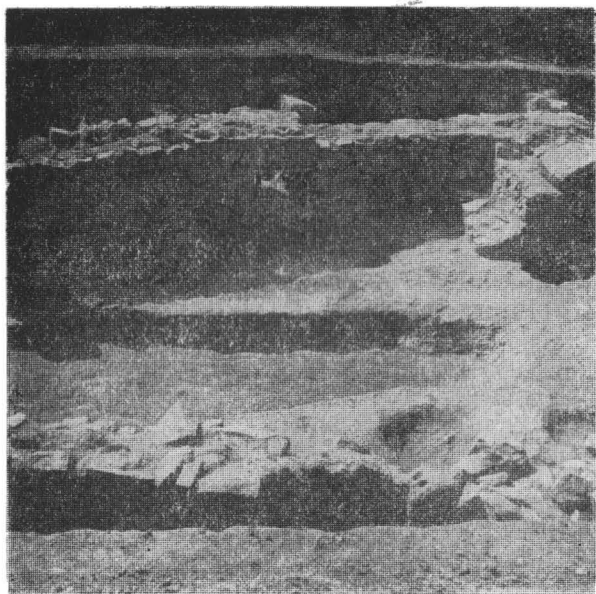

Fig. 9. Poarta de Nord-Vest a amfiteatrului: zona intrării (foto).

1

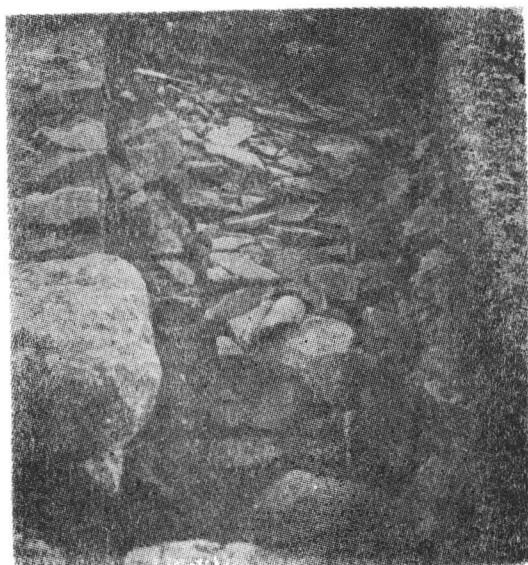

2

Fig. 10. Poarta de Nord-Vest a amfiteatrului: intrarea: 1. zidul nord-vestic al porții; 2. zidul nord-estic al porții (foto).

1

2

Fig. 11. Poarta de Nord-Vest a amfiteatrului: 1. Încăperea cu absidă din partea de Nord-Vest (foto); 2. Aspect al acoperișului prăbușit al intrării.

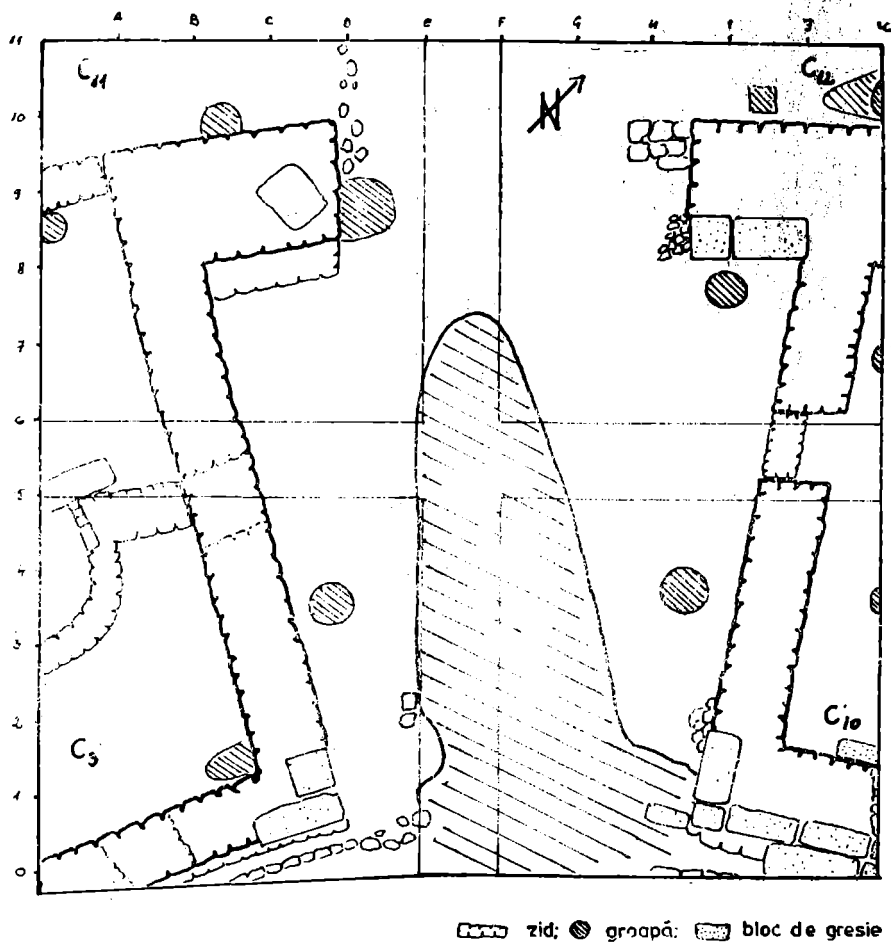
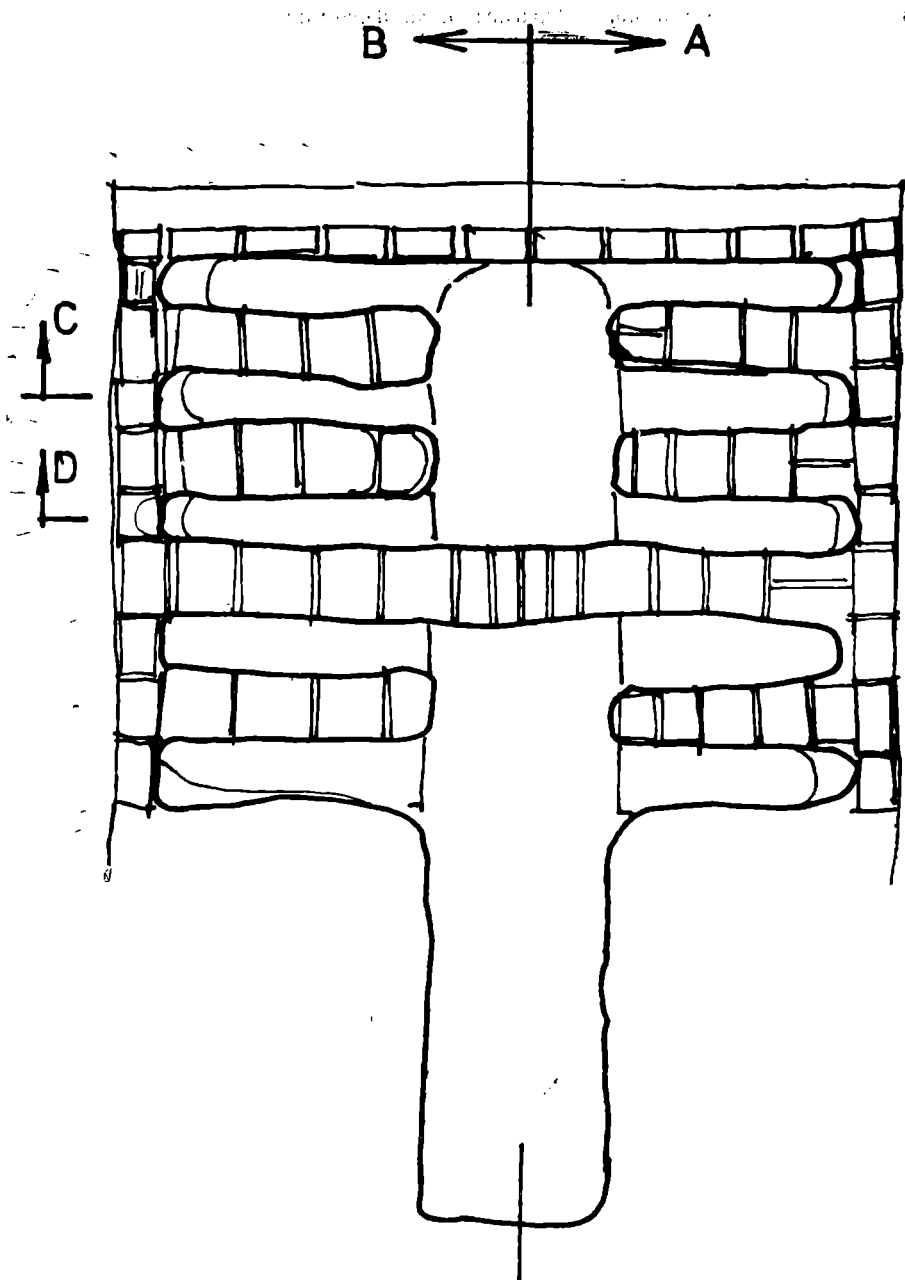

Fig. 12. Planul porții de nord-vest a amfiteatrului.

CUPTOR PENTRU ARS
MATERIAL TEGULAR
POROLISSUM 1987

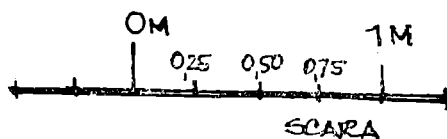

Fig. 13. Cuptor pentru ars material tegular; plan.

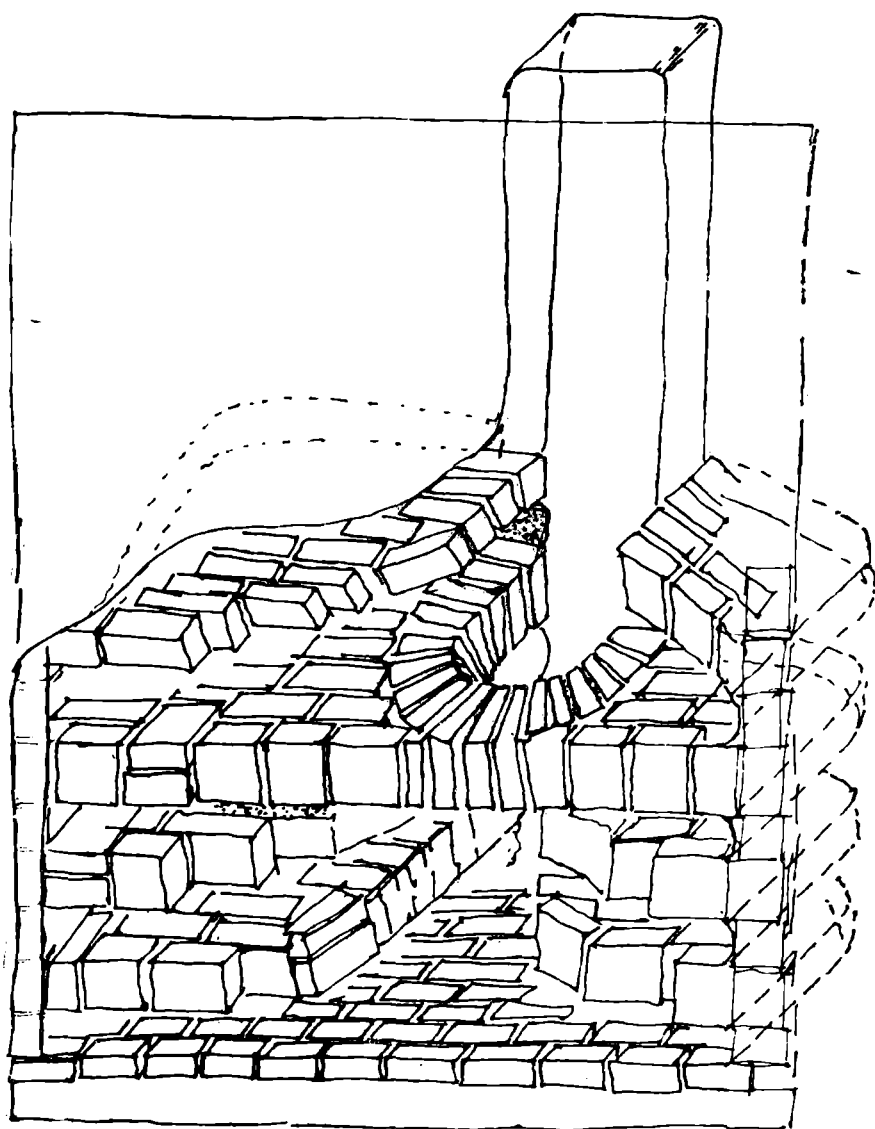

Fig. 14. Cupitor pentru ars material tegular; reconstituitre grafică.